https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.46

УДК 347.4

ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗАРАХУВАННЯМ

Олена БЕЛЯНЕВИЧ

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри

Донецький національний університет імені
Василя Стуса (Київ)

UDC 347.4

TERMINATION OF THE OBLIGATION BY SET-OFF

Olena BELIANEVYCH

Doctor of Law Sciences, Professor,
Professor of the Department

Donetsk National University named after
Vasyl Stus (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0002-2590-2807

Стаття присвячена особливостям припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог та можливостям договірного регулювання припинення зобов'язання у такий спосіб. Звертається увага на те, що Цивільним та Господарським кодексами України не передбачена можливість договірного регулювання зарахування зустрічних однорідних вимог (укладення договору про зарахування, його зміну, розірвання). Проаналізовано елементи конструкції норми статті 601 Цивільного кодексу України, відповідно до якої зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних вимог, здійсненим за заявою однієї із сторін. На основі аналізу судової практики та наукової літератури зроблено висновок про те, що така одностороння дія є реалізацією секундарного права сторони зобов'язання, і воно може бути реалізовано нею за наявності передбачених законом умов. Якщо сторонами був укладений договір про зарахування зустрічних однорідних вимог, він, так само, як односторонній правочин про зарахування, є правоприпиняючим юридичним фактом, будь-якого іншого змісту і правового результату у такого договору немає. Договір про зарахування зустрічних однорідних вимог припиняє зобов'язання, не є підставою виникнення відносин, за якими визнається правовий (юридичний) характер, відповідно, він не може бути розірваний або змінений.

Наголошується на тому, що застосування загальних норм ст. 601 Цивільного

The article is devoted to the particularities of terminating an obligation by setting off similar counterclaims and the possibilities of contractual regulation of terminating an obligation in such a way. Attention is drawn to the fact that the Civil and Economic Codes of Ukraine do not provide for the possibility of contractual regulation of setting off similar counterclaims (conclusion of a set-off agreement, its amendment, termination). The author has analyzed the elements of the construction of a norm of Article 601 of the Civil Code of Ukraine, according to which an obligation is terminated by setting off counterclaims at the request of one of the parties. Based on the analysis of jurisprudence and scientific literature, it has been concluded that such a unilateral action is the implementation of the secondary right of a party to the obligation, and it can be implemented by it under the conditions stipulated by legislation. If the parties concluded an agreement for setting off similar counterclaims, it, just like a unilateral set-off transaction, is a terminating legal fact, and such an agreement bears no other content or legal result. Since the agreement for setting off similar counterclaims terminates obligations, does not give rise to any rights and obligations, is not the basis for the emergence of relations that are recognized as legal (juridical), accordingly, it cannot be terminated or amended.

The article emphasizes that the application of the general norms of Art.

кодексу України має особливості у процедурах банкрутства і залежить від обраної моделі законодавства про банкрутство. Це зумовлюється комплексною публічно-приватною природою права неспроможності (банкрутства) як невід'ємної частини господарського законодавства та складової державного регулювання економіки. В продебіторській моделі законодавства про неспроможність (банкрутство) проведення зарахування зустрічних однорідних вимог не допускається. Прокредиторська модель є найбільш економічно раціональною і дає можливість використовувати цей інструмент для погашення вимог кредиторів, та зумовлює необхідність встановлення спеціальних норм, спрямованих на запобігання можливим зловживанням з боку кредиторів. В умовах війни та повоєнного відновлення право банкрутства (неспроможності) повинно бути спрямоване на мінімізацію негативних наслідків банкрутства (неспроможності) як для національної економіки загалом, так і для кредиторів, боржника та інших осіб, а також на створення найбільш сприятливих умов для збереження діючих та життєздатних суб'єктів господарювання. Це обумовлює поглиблення, зокрема, і спеціального регулювання застосування зарахування як способу припинення грошового зобов'язання у відносинах банкрутства.

Ключові слова: припинення зобов'язання зарахуванням, зустрічні однорідні вимоги, односторонній правочин, секундарне право, договір, банкрутство

601 of the Civil Code of Ukraine has particularities in bankruptcy procedures and depends on the chosen model of bankruptcy legislation. This is attributed to the complex public-private nature of the insolvency (bankruptcy) law as an integral part of economic legislation and a component of the state regulation of the economy. The 'pro-debtor' model of the insolvency (bankruptcy) legislation does not allow setting off similar counterclaims. The 'pro-creditor model', as the most economically rational one, makes it possible to use this tool to repay the creditors, and makes it necessary to establish special norms aimed at preventing possible abuse by creditors. In the conditions of war and post-war reconstruction, the bankruptcy (insolvency) law should be aimed at minimizing the negative consequences of bankruptcy (insolvency) both for the national economy in general and for creditors, debtor and other persons, as well as at creating the most favorable conditions for the preservation of operating and viable business entities. This conditions the deepening, in particular, of the special regulation of the application of set-off as a way of terminating a monetary obligation in bankruptcy.

Keywords: termination of an obligation by set-off, similar counterclaims, unilateral transaction, secondary right, agreement, bankruptcy

В науковому доробку Валентини Антонівни Васильєвої важливе місце посідає проблематика договірного права. Так, в контексті проведення рекодифікації цивільного законодавства, Валентина Антонівна звернула увагу на те, що практика застосування договору як регулятора суспільних відносин окреслила необхідність включення до Цивільного кодексу низки норм щодо так званих обслуговуючих договорів (договору про припинення зобов'язання, договору про визнання боргу, договору про заміну сторони тощо), які слід зазначити як окрему групу, що засвідчують юридичні факти динаміки самих зобов'язальних відносин [1, с. 6]. Судова практика підтверджує актуальність поглиблення наукових знань про такі договори, зокрема, щодо договірного регулювання припинення зобов'язання зарахуванням, адже існує низка проблем при застосуванні відповідних норм ЦК, в тому числі у відносинах неплатоспроможності.

Під припиненням зобов'язання розуміється припинення правового зв'язку між сторона-

ми, їх прав та обов'язків внаслідок дії правоприпиняючих юридичних фактів [2, с. 80], одним з яких є зарахування зустрічних однорідних вимог.

Відповідно до ст. 601 ЦК зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Зарахування зустрічних вимог може здійснюватися за заявою однієї із сторін. Норма аналогічного змісту міститься в ГК: господарське зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічної однорідної вимоги, строк якої настав або строк якої не зазначений чи визначений моментом витребування. Для зарахування достатньо заяви однієї сторони (ч. 3 ст. 203 ГК).

В легальній конструкції припинення зобов'язання зарахуванням розрізняються: а) зарахування; б) заява про зарахування. На це звертає увагу і Верховний Суд (далі – ВС) в правовій позиції у постанові КЦС ВС від 15.01.2020 р. у справі № 209/3022/16-ц: «тлумачення статті 601 ЦК України свідчить, що потрібно розмежовувати зарахування та заяву про зарахування. Адже, сама по собі наявність зустрічних однорідних вимог не призводить до їх зарахування, і, відповідно не припиняє зобов'язання. Необхідним і достатнім є наявність заяви про зарахування зустрічних вимог хоча б однієї із сторін».

Заява про зарахування є одностороннім правочином - волевиявленням однієї із сторін зобов'язання, тобто дією особи, спрямованою на припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 202 ЦК).

До правовідносин, які виникли з односторонніх правочинів, застосовуються загальні положення про зобов'язання та про договори, якщо це не суперечить актам цивільного законодавства або суті одностороннього правочину (ч. 5 ст. 202 ЦК).

Як односторонній правочин, заява про зарахування повинна відповідати вимогам ст. 203 ЦК, додержання яких є необхідним для дійсності правочину.

Відповідно, до односторонніх правочинів застосовуються положення частин 3 та 4 ст. 6 ЦК: сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

Як вбачається із змісту ст. 601 ЦК, ч. 3 ст. 203 ГК зарахування як наслідок волевиявлення однієї із сторін зобов'язання визначені імперативно. Наявність чи відсутність згоди іншої сторони на здійснення зарахування зустрічної однорідної вимоги, відповідно, і припинення зобов'язання юридичного значення не мають, на що звертає увагу ВС: «наявність заперечень однієї сторони щодо зарахування не є перешкодою для зарахування зустрічних однорідних вимог за заявою іншої сторони, відмова цієї сторони від прийняття заяви про зарахування зустрічних однорідних вимог і проведення такого зарахування не має юридичного значення» (постанова ОП КГС ВС від 22.01.2021 у справі № 910/11116/19).

Для того, щоб слугувати тією дію (юридичним фактом), з якою закон пов'язує припинення зобов'язання, заява про зарахування як односторонній правочин повинна мати певний зміст. Існування беззмістовних (безпредметних) односторонніх правочинів як фактів правової дійсності виключається, так само, як не можуть бути визнані юридичними фактами і не потребують визнання недійсними безпредметні договори, тобто договори, в яких сторонами не узгоджено предмет як істотну умову.

Заява про зарахування як односторонньо-зобов'язуючий правочин є «чистим» юридичним фактом, який не регламентує зміст прав і обов'язків, а лише відповідно до норм об'єктивного права є підставою припинення зобов'язання. Такий односторонній правочин є засобом здійснення секундарної правомочності (права на зарахування), тобто правомочності, що стосується дії, зміни та припинення існуючих зобов'язань [3, с. 135].

На наш погляд, право сторони зобов'язання на зарахування найбільш точно характеризується як секундарне право (елемент «динамічної правосуб'єктності» сторони зобов'язання), змістом якого є юридична можливість однієї із сторін припинити зобов'язання

(повністю або частково) в односторонньому порядку за наявності умов, встановлених законом, і яке реалізується шляхом вчинення заяви про зарахування. Так, секундарне право не виникає, якщо право вимоги, яке відповідно до закону може бути пред'явлено до зарахування, не існує взагалі або не настав строк його виконання відповідно до умов договору, відповідно, заява про зарахування є беззмістовною і не може вважатися дією сторони в розумінні ст. 202 ЦК.

Отже, головною передумовою вчинення одностороннього правочину, з яким закон пов'язує припинення зобов'язання зарахуванням, є те, щоб сторона, яка зробила заяву про зарахування, була носієм секундарного права, що виникло за наявності усіх умов, визначених в ст. 601 ЦК. Якщо відсутня хоча б одна з передбачених ст. 601 ЦК умов для зарахування, заява про зарахування не виконує функцію юридичного факту і не породжує будь-яких правових наслідків. Водночас сторона зобов'язання не позбавляється можливості повторно звернутися з новою заявою про зарахування, коли виникнуть всі передбачені ст. 601 ЦК умови її здійснення.

Законодавець визнає корисність зарахування як ефективного інструменту ліквідації заборгованості у взаємних відносинах суб'єктів цивільного (господарського) обороту, що широко використовується в діловій практиці, і встановлює спеціальні правила вчинення такого правочину: ст. 601 ЦК, ч. 3 ст. 203 ГК сформульовані як сукупність юридичних умов, при одночасній наявності яких можлива реалізація права однієї із сторін на припинення зобов'язання в односторонньому порядку. Наявність таких умов для вчинення одностороннього правочину має важливе значення з огляду на те, що односторонній правочин, правовим наслідком якого є припинення зобов'язання без згоди іншої сторони, є винятком із загального правила pacta sunt servanda.

Відповідно до ст. 601 ЦК для зарахування як способу припинення зобов'язання необхідними є такі умови:

1) вимоги, які зараховуються, є зустрічними. Зустрічність вимог має суб'єктний характер, оскільки дві особи повинні одночасно перебувати в двох зобов'язальних відносинах, коли кредитор в одному з них одночасно є боржником в іншому. Тільки в цьому випадку зарахування практично може бути проведеним (стаття 603 ЦК допускає виняток з цього правила, встановлюючи можливість зарахування у разі заміни кредитора);

2) вимоги, які зараховуються, є однорідними. Оскільки законодавець не конкретизує вимогу однорідності, вона може розумітися як однорідність (однаковість) предмету вимоги (зобов'язання) та як однорідність підстави зобов'язання. В першому випадку йдеться про належність предмету вимоги до речей одного і того ж роду, в другому – про договірні та недоговірні зобов'язання. Так, ВП ВС виснувала, що «[у] разі якщо зобов'язання підлягають виконанню у різних валютах - євро та доларах США, то такі вимоги не є однорідними з огляду на те, що євро та долар США є різними валютами, які не є рівнозначними» (постанова від 30.10. 2018 р. у справі № 914/3217/16);

3) строк виконання настав за обома вимогами, або взагалі не був встановлений, або встановлений моментом пред'явлення вимоги (в такому випадку за правилами ч. 2 ст. 530 ЦК кредитор має право вимагати виконання боржником свого обов'язку у будь-який час), тобто вимоги повинні реально існувати. Ця умова виключає пред'явлення до зарахування так званих «недозрілих» вимог, строк виконання яких не настав. До того часу, до якого строк виконання зобов'язання не настав, воно повинно зберігати свою дію.

Строк виконання обох вимог, що зараховуються, за зобов'язаннями повинен настати на момент вчинення заяви про зарахування як одностороннього правочину.

В теорії цивілістики було виділено і четверту обов'язкову умову зарахування – безспірність вимог, оскільки зарахувати «неясну» вимогу неможливо [див., зокрема, 4, с. 403; 5, с. 498]. Безспірність вимог, тобто відсутність спору щодо змісту, умов виконання та розміру зобов'язання, статтею 601 ЦК не передбачена, але визнається судовою практикою як необхідна умова припинення зобов'язання шляхом зарахування: зарахування можливе при наявності не тільки зустрічності та однорідності вимог (гроші, однорідні речі), але й безспірності

вимог, які зараховуються, а саме, відсутності спору щодо змісту, умови виконання та розміру зобов'язань (постанови Верховного Суду від 22.05.2018 р. у справі № 910/14692/17, від 05.04.2018 р. у справі № 910/13205/17, від 24.01.2018 р. у справі № 908/3039/16, від 22.01.2021 у справі № 910/11116/19).

Безспірність можна також розглядати як елемент однорідності вимог: не можуть вважатися однорідними спірні та безспірні вимоги.

При цьому припинене зобов'язання не підлягає відновленню, на що звертається увага в літературі: відмова сторони (або сторін) від вчиненого правочину не має жодних юридичних наслідків, оскільки після настання правоприпиняючого юридичного факту правовідношення між сторонами вже не існує, особи не пов'язані зобов'язанням, отже, відсутній предмет відмови [2, с. 80].

Момент припинення зобов'язання зарахуванням в ст. 601 ЦК безпосередньо не визначений. Визначення цього моменту знаходиться у логічному зв'язку із умовами, за наявності яких допускається зарахування.

В літературі обґрунтовано звертається увага на те, що припинення зобов'язання зарахуванням має свої особливості, які проявляються в момент настання правоприпиняючого юридичного факту. Боржник має право знати про момент припинення зобов'язання, а цього можна досягти лише шляхом повідомлення, тому моментом припинення зобов'язання шляхом зарахування є настання юридичного факту – отримання боржником повідомлення про відповідні дії кредитора [6, с. 199].

Такий підхід підтримується і усталеною правозастосовною практикою. Так, ВС неодноразово звертав увагу на те, що за загальними правилами про правочини (наслідки недодержання його письмової форми) вчинення відповідної заяви про зарахування на адресу іншої сторони як односторонній правочин слід вважати зробленою та такою, що спричинила відповідні цивільно-правові наслідки, в момент усної заяви однієї з сторін на адресу іншої сторони, чи в момент вручення однією стороною іншій стороні повідомлення, що містить письмове волевиявлення на припинення зустрічних вимог зарахуванням (постанови ВС від 22.05. 2018 р. у справі № 910/14692/17, від 05.04. 2018 р. у справі № 910/13205/17, від 24.01. 2018 р. у справі № 908/3039/16).

При зарахуванні зустрічних вимог – і особливо наочно це можна проілюструвати на прикладі грошових зобов'язань, які в силу природі грошей якнайкраще піддаються зустрічному зарахуванню, - відсутнє виконання зобов'язання і навіть будь-який його сурогат, адже передача або перерахування грошових коштів не здійснюється.

Моментом припинення зобов'язання зарахуванням є отримання боржником повідомлення про відповідні дії кредитора.

Норми про зарахування зустрічних вимог як способу припинення зобов'язання мають тлумачитися та застосовуватися в їх системно-логічному зв'язку із іншими нормами ЦК – як загальними положеннями про зобов'язання, так і нормами про окремі види зобов'язань.

Оскільки і в ст. 601 ЦК, і в ч. 3 ст. 203 ГК законодавець надав право одній стороні зобов'язання право здійснити зарахування зустрічних однорідних вимог, укладення договору про зарахування зустрічних вимог між сторонами, тобто наявність узгодженої волі сторін про зарахування, загалом не передбачено. Водночас в межах диспозитивного типу правового регулювання цивільних відносин не виключено, що сторони можуть укласти договір про таке зарахування, правовим наслідком якого буде припинення зобов'язання (так само, як і при здійсненні одностороннього правочину про зарахування).

В статті 202 ЦК правочини визначаються як дії, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків; правочини можуть бути односторонніми та дво- або багатосторонніми; дво- та багатосторонній правочин – це погоджена дія двох або більше сторін.

Частина 1 ст. 626 ЦК визначає договір як домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Отже, договір як юридичний факт може бути підставою припинення зобов'язання. В правовому сенсі

укладення договору про припинення зобов'язання зарахуванням може мати значення лише для встановлення моменту припинення зобов'язання, яким буде дата укладення договору.

Так само, як і односторонній правочин про зарахування, такий договір не може бути беззмістовним. У зв'язку з цим слід звернути увагу на таке.

Норми статті ст. 601 ЦК розташовані в главі 50 «Припинення зобов'язання» розділу ІІ «Загальні положення про зобов'язання» ЦК, статті 203 ГК – в главі 22 «Виконання господарських зобов'язань. Припинення зобов'язань» ГК, тобто винесені за рамки окремих видів договірних зобов'язань. Відповідно, договір про зарахування зустрічних однорідних вимог не має власного змісту як договірне зобов'язання певного виду. Такий договір, як і односторонній правочин про зарахування, є юридичним фактом відповідно до норм об'єктивного права (слугує підставою припинення зобов'язання) і не регламентує зміст прав і обов'язків. Такий двосторонній правочин, спрямований на припинення зобов'язання, так само є засобом здійснення секундарної правомочності (права на зарахування). Єдиним правовим наслідком такого договору є припинення зобов'язання між сторонами з дати його укладення.

Будь-яких прав та обов'язків договір про зарахування зустрічних однорідних вимог не породжує, він не є і не може бути підставою виникнення відносин, за якими визнається правовий (юридичний) характер. Тобто такий договір не породжує зобов'язання в розумінні ч. 1 ст. 509 ЦК - правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. З цього випливає неможливість не тільки розірвати такий договір, але й вносити до нього будь-які зміни, в тому числі шляхом укладення додаткових угод. Тільки в тих договірних відносинах, що тривають, виникнення інших або нових прав та обов'язків сторін договору пов'язується із вторинно-утворюючим юридичним фактом, яким є угода (додаткова угода) про внесення до договору змін та доповнень.

Зміни в договорі, за загальним правилом, виходячи із єдності договірних умов, повинні підпорядковуватися правовим нормам, які діють в момент укладення договору. Зміна договору в тому сенсі, який надається їй в нормах ЦК та ГК, має абсолютно визначені межі: можуть бути змінені конкретні умови договору (права та обов'язки сторін), але не його вид. Термін «додаткова угода» в ЦК не вживається, в ГК термін «угода» збережено, але конструкція «додаткова угода» так само не використовується. Конструкція «додаткової угоди» знаходиться у логічному зв'язку із загальними положеннями ЦК про правочини, договори та зобов'язання, зокрема, ст. 6, ч. 1 ст. 202, ч. 1 ст. 626, 627, 651, 652, 654 ЦК, ст. 188 ГК, нормами глав 47 та 48 ЦК, які регулюють динаміку договірного зобов'язання (умови виконання зобов'язання, зміни в суб'єктному складі зобов'язання тощо). Оскільки в своїй динаміці договірне зобов'язання може зазнавати певних змін, усталеним в практиці ділового обороту терміном «додаткова угода» зазвичай позначається документ, в якому фіксується досягнення згоди сторін щодо внесення змін до укладеного раніше договору. Будь-які дії сторін щодо внесення змін до договору про зарахування зустрічних однорідних вимог або про його розірвання, яким зобов'язання припинено, є беззмістовними (безпредметними) і не мають юридичних наслідків.

Слід також зауважити, що нормами статей 20 ГК, 16 ЦК не передбачено такого способу захисту прав та інтересів судом як зарахування зустрічних вимог, адже безспірність вимог виключає існування спору. Якщо сторони мають взаємні спірні вимоги щодо виконання, як правило, грошових зобов'язань, суд може розглянути їх як вимоги за первісним та зустрічним позовом про стягнення грошових сум. Частиною 11 ст. 238 ГПК передбачено, що у разі часткового задоволення первісного і зустрічного позовів про стягнення грошових сум суд проводить зустрічне зарахування таких сум та стягує різницю між ними на користь сторони, якій присуджено більшу грошову суму.

Оскільки зарахування зустрічних вимог є підставою припинення зобов'язання, то, як виснував КЦС ВС у постанові від 10.10.2019 р. у справі № 320/8618/15-ц), «виходячи із

загальних засад цивільного законодавства, у разі невизнання кредитором права боржника на припинення зобов'язання повністю або частково таке право підлягає захисту судом за позовом боржника шляхом припинення правовідношення повністю або частково на підставі пункту 7 частини 2 статті 16 ЦК».

Окреслюючи перспективи подальшого дослідження припинення зобов'язання шляхом зарахування, слід наголосити на поглибленні, за висловом В.А. Васильєвої, «інституційної лінійки – від загального до спеціального» [1, с. 6]. Так, теоретичний інтерес та важливе практичне значення має питання про можливість застосування зарахування зустрічних однорідних вимог та його обмеження у відносинах неспроможності (банкрутства), чому вже приділялася увага в працях Б. М. Полякова, Л. І. Грабован, Т. М. Чубар, А. А. Бутирського та інших вчених.

Зарахування зустрічних однорідних вимог як цивілістичний інструмент традиційно вважається безумовно корисним для потреб нормального майнового (господарського) обороту: його застосування дозволяє скорочувати грошову масу в обороті та сприяти ліквідації заборгованості у відносинах між сторонами. Але в законодавстві про банкрутство, яке ґрунтується на власних – особливих і відмінних від цивільного права - засадах та принципах, ця конструкція виглядає як свого роду «правовий імплант», застосування якого має зумовлюватися комплексною публічно-приватною природою права неспроможності (банкрутства) як невід'ємної частини господарського законодавства та складової державного регулювання економіки. З одного боку, зарахування може допомогти кредитору уникнути фінансових ускладнень та зменшити вірогідність «ефекту доміно», коли кредитор, не отримавши платежу від свого боржника, не може виконати зобов'язання перед своїми кредиторами і також стає неплатоспроможним із відповідними наслідками [7, с. 108]. З іншого боку, зарахування завжди порушує черговість вимог кредиторів, так як незалежно від перебування задоволеного кредитора в тій чи іншій черзі в реєстрі, він отримує свій борг повністю та поза чергою [8, с. 67]. Крім того, практика свідчить про те, що шляхом начебто договірного регулювання зарахування (укладення відповідного договору, внесення змін до нього, розірвання) може створюватися штучна заборгованість боржника-банкрута, що суперечить цілям та призначенню законодавства про банкрутство. Звернемо увагу і на те, що спеціальними нормами Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» імперативно встановлено, що під час тимчасової адміністрації не здійснюється зарахування зустрічних вимог, у тому числі зустрічних однорідних вимог, припинення зобов'язань за домовленістю (згодою) сторін (у тому числі шляхом договірного списання), поєднанням боржника і кредитора в одній особі (пункт 4 частини 5 ст. 36 Закону).

В довоєнний період проблематика особливостей застосування зарахування зустрічних однорідних вимог в процедурах банкрутства обговорювалася в координатах концепцій продебіторської або прокредиторської моделей законодавства України про банкрутство. Якщо продебіторська спрямованість законодавства про неспроможність (банкрутство) обумовлює заборону на проведення зарахування зустрічних однорідних вимог (оскільки залучення дебіторської заборгованості до складу ліквідаційної маси та, відповідно, отримання її частини усіма конкурсними кредиторами стає неможливим), то прокредиторська модель як найбільш економічно раціональна дає можливість використовувати цей інструмент для погашення вимог кредиторів, а й встановлювати умови його проведення з метою запобігання зловживань з боку кредиторів [детальніше про це див. 7, с. 171-206]. В умовах війни та повоєнного відновлення, на нашу думку, основна спрямованість права банкрутства (неспроможності) повинна полягати у мінімізації негативних наслідків банкрутства (неспроможності) як для національної економіки в цілому, так і для кредиторів, боржника та інших осіб, а також у створенні найсприятливіших умов для збереження діючих та життєздатних суб'єктів господарювання, в тому числі і шляхом застосування в процедурах банкрутства зарахування як способу погашення вимог кредиторів.

Враховуючи викладене, можна сформулювати такі **висновки**. Цивільним та Господарським кодексами України не передбачена можливість договірного регулювання зарахування

зустрічних однорідних вимог (укладення договору про зарахування, його зміну, розірвання). Припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних вимог, здійсненим за заявою однієї із сторін, є одностороннім правочином. Така одностороння дія може бути охарактеризована як реалізація секундарного права стороною зобов'язання, яке реалізується нею за наявності передбачених законом умов. Укладення договору про зарахування загалом не виключається, враховуючи диспозитивність регулювання цивільних відносин. Але, якщо сторонами був укладений договір про зарахування зустрічних однорідних вимог, він, так само, як односторонній правочин про зарахування, є правоприпиняючим юридичним фактом. Єдиним правовим наслідком такого договору є припинення зобов'язання між сторонами з дати його укладення. Будь-якого іншого змісту і правового результату у такого договору немає, відповідно, він не може бути розірваний або змінений. Додаткова угода про розірвання договору про зарахування зустрічних однорідних вимог є беззмістовною і не має юридичного значення. Для застосування зарахування зустрічних вимог у відносинах банкрутства необхідно передбачити спеціальні умови, які б виключали можливість зловживань з боку кредиторів, і такі умови потребують ґрунтовної розробки правовою наукою.

Посилання:

1. Васильєва В. А. Рекодифікація договірних зобов'язань: суб'єктивний погляд. Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Івано-Франківськ, 26 березня 2021р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. С. 4-6.

2. Цивільне право (частина особлива). Курс лекцій: навч. посіб./ за ред. І. Спасибо-Фатеєєвої. Харків: ЕКУС, 2022. 640 с.

3. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві: Монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 272 с.

4. Новицкий Л.А., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве. М., 1950. 416 с.

5. Цивільне право України: Загальна частина/ За ред. І. А. Бірюкова і Ю. О. Заіки. К.: Алерта; 2014. 510 с.

6. Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин: монографія. К.: Ін Юре, 2014. 376 с.

7. Чубар Т. М. Правове регулювання заліку взаємних однорідних вимог у відносинах неспроможності (банкрутства). Дис… к.ю.н. К., 2018. 244 с.

8. Поляков Б. М. Коментар судової практики Верховного Суду України у справах про банкрутство / Б. М. Поляков. К. : Логос, 2008. 488 с.

Статтю було подано	23.06.2024	The article was submitted
Статтю було прийнято	05.07.2024	The article was accepted